

מתוך ספרו: מועדי יהודה וישראל, מרכז שפירא תשס"ד, עמ' 323-333

הרב יהודה זולדן

קריאת מגילת אסתר במקדש

- א. קריאת מגילה בשבת
- ב. בשבת בירושלים ובמקדש
- ג. עיניהם של עניים - סיבה או תוצאה?
- ד. קריאת מגילה במקדש ובירושלים
- ה. קריאת המגילה וביטול העבודה במקדש
- ו. חנוכת בית שני בפורים

א. קריאת מגילה בשבת

במשנה במגילה א, ב נאמר:

חל להיות ערב שבת כפרים מקדימין ליום הכניסה ועיירות גדולות ומוקפות חומה קורין בו ביום.

המשנה עוסקת בשאלת זמן מקרא מגילה כשי"ד באדר חל ביום ששי, וט"ו באדר חל בשבת. בשנה כזו גם ערים מוקפות חומה קוראים ביום ששי, בי"ד באדר, ולא בט"ו באדר. בגמ' במגילה ד ע"ב מובאת תוספתא ממגילה פ"א מ"ב החולקת על האמור במשנה, ולפיה ערים מוקפות חומה מקדימים לקרוא ביום הכניסה היינו ביום חמישי, אך הכל מסכימים שאין קוראים מגילה גם בעיר מוקפת חומה בשבת. ערים המוקפות חומה כוללות גם את ירושלים. בטעם הדבר נאמר בגמ' שם כך:

דכולי עלמא מיהא מגילה בשבת לא קרינן. מאי טעמא? אמר רבה: הכל חייבין בקריאת מגילה (ובתקיעת שופר), ואין הכל בקיאים במקרא מגילה, גזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל בקי ללמוד, ויעבירנה ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעמא דשופר, והיינו טעמא דלולב. רב יוסף אמר: מפני שעניניהן של עניים נשואות במקרא מגילה. לרבה הטעם הוא החשש שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, וכטעמו באשר לתקיעת שופר ונטילת לולב בשבת, ורב יוסף סובר שהטעם הוא מאחר שמתנות לעניים הוא ביום שבו קוראים מגילה, ואם יקראו בשבת יפסידו העניים, ולכן מקדימים את קריאתה ליום ששי. הגמ' מביאה ראיה לדבריו של רב יוסף מתוספתא במגילה א, ד:

תניא נמי הכי: אף על פי שאמרו כפרים מקדימין ליום הכניסה - גובין בו ביום, ומחלקין בו ביום. - אף על פי שאמרו? אדרבה, משום דאמרו הוא! אלא: הואיל ואמרו שכפרים מקדימין ליום הכניסה - גובין בו ביום ומחלקין בו ביום, מפני שעניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה. אבל שמחה אינה נוהגת אלא בזמנה.

הגמ' פירשה את התוספתא, וכך היא הגירסה בתוספתא שם:

מקרא מגילה ותרומת שקלים מקדימין ולא מאחרין... אע"פ שאמרו מקדימין ולא מאחרין, קורין את המגילה וגובין ומחלקין בו ביום, שאין עניניהם של עניים נשואות אלא ליום מקרא מגילה שנ' והימים האלה נזכרים וגו' ועוד לקיים את השמחה בזמנה.¹

¹ בביאור התוספתא, ראה: תוכ"פ, מגילה עמ' 1128 - 1130.

האם רבה ורב יוסף חולקים עקרונית ביניהם, ואם כן מה הנפקא מינה ביניהם?²

ב. בשבת בירושלים ובמקדש

התוספות במגילה ד' ע"ב בד"ה ורב יוסף, כותב:

ע"כ צ"ל דרב יוסף לא פליג אטעמיה דרבה דהא גבי שופר ולולב ליכא טעמא אחרינא. מכל מקום קאמר הכא טעמא אחרינא משום דאיכא נפקותא מיהא במקדש דליכא שבות ואפ"ה אסור משום האי סברא דקאמר רב יוסף.

לפי התוס' רב יוסף מסכים עקרונית עם טעמו של רבה שהחשש בלולב שופר ומגילה הוא שמא יעביירו ד' אמות ברשות הרבים, אך במגילה יש טעם נוסף והוא שעניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה, וגם במקדש לא רצו להפסיד את העניים,³ ולכן לפי שיטת רב יוסף גם במקדש לא קראו מגילה בשבת אלא ביום ששי.⁴ הפני יהושע במגילה שם כותב שבשופר ולולב שהם מדאורייתא יש מקום לטעמו של רבה כי אנשים יטעו לחשוב ששופר ולולב דוחים שבת, אך מגילה שהיא דרבנן אנשים לא יטעו לחשוב שקריאתה דוחה שבת, ולכן הוסיף רב יוסף טעם אחר.

בהגהות חת"ס למגילה שם כותב שרבה ורב יוסף חולקים עקרונית (על פי סוגית הגמ' בעירובין קג ע"א), ולפי רב יוסף, דוקא בשופר ובלולב שהם מצוות השיכות לקרבן ולמקדש התירו במקדש, אבל קריאת מגילה שאין לה שיכות מיוחדת למקדש לא התירו, ולכן מוסיף את הנימוק שעני העניים נשואים למקרא מגילה.⁵

נראה להסביר עוד שנימוקו של רבה אמנם מסביר מדוע אין לקרוא בשבת, ואולי יש מקום לבטל לגמרי את קריאת המגילה בשנה כזו, וכפי שלרבה מתבטלת ממצות העשה מהתורה לתקוע בשופר בר"ה בשבת, ובנטילת לולב בשבת ביום הראשון. התקיעה ביום השני של ראש השנה או נטילת הלולב בשאר ימות החג משמרים את זכרה של המצוה אך הם אינם תחליף ליום בו התבטלה המצוה. דברי רבה לא מנמקים פסול מהותי בעצם קריאת המגילה בשבת, אלא מחברים זאת להלכה בהלכות שבת. רב יוסף בדבריו גם מסביר מדוע יש לקרוא ביום אחר. עיניהם של עניים נשואים למקרא מגילה זהו נימוק מהותי בעצם קריאת המגילה. המגילה הקוראת למשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, נקראת רק ביום בו אפשר לעשות זאת.

² רב יוסף חולק פעם נוספת על רבה בהקשר זה. בסוגית טבילת כלים בשבת דנה הגמ' בביצה יח ע"א ושם אומר רבה שהנימוק הוא שמא יעביירו ד' אמות. לא נאמר שם שכך הטעם של שופר ולולב ומגילה בשבת, וכן לא נאמר בהם שכך הטעם של טבילת כלים בשבת. רב יוסף חולק על רבה, ולפיו הטעם הוא גזירה משום סחיטה. גם שם לא נראה שרב יוסף והאמוראים האחרים חולקים עקרונית על רבה, אלא שהם לא חששו לזה. להלכה פסק הרא"ש בביצה ב, יב שאסור להטביל כלים בשבת מטעמו של רבה, וכן הרשב"א שם, אך הר"ף הרמב"ם וראשונים ופוסקים אחרים אסרו טבילת כלים בשבת מטעמים אחרים המובאים בגמרא שם.

³ הרב חיים עוזר גרודזינסקי, שו"ת אחיעזר חלק ג סימן עג נשאל ע"י הרב שלמה כהן מוילנא, בעל חשק שלמה, שהרי אסור להכנס למקדש באפונדתו, כאמור בירושלמי ברכות ט, ה: "תני לא יכנס אדם בהר הבית במנעלו ובאבק שעל רגליו ומעותיו צרורין בסדינו ואפונדתו עליו מבחוץ מה טעם שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים". ואם כן איך יש מקום לחשוב שיתנו צדקה לעניים במקדש? והשיב: "אטו המקום גורם ומה שעניניהם נשואות למקרא מגילה היינו לפי שקורין גוברים מעות פורים, אבל לא שמקום הקריאה גורם שיהי' שם הגביה". מלבד זאת "עיקר הבזיון שאמרו שהוא לסחורה, משא"כ בתוך כיסו ויחלק שם לצדקה איזה בזיון יש, דהכל יודעים דנותנים שם מעות פורים".

⁴ ראה בדברי הטורי אבן במגילה שם. ומה שכתב עליו בשו"ת אבני נזר חלק א"ח סימן תקיג; שו"ת מנחת יצחק חלק ח סימן ס וסימן סד.

⁵ דברים דומים כתב גם בשו"ת חתם סופר חלק ד (אה"ע ב) סימן סד.

מכאן שבמקדש תקעו בשופר בשבת, ונטלו לולב בשבת, אך לא קראו מגילה בשבת. התוס' יסביר שאכן הזמן הקבוע לקריאת מגילה כשט"ו חל בשבת, הוא אכן נשאר בשבת, אך בשל הנימוקים של רבה ורב יוסף מקדימים את הקריאה ליום ששי.
אך הרמב"ם בהלכות מגילה וחנוכה א, יג-יד פוסק:

אין קוראין את המגילה בשבת גזירה שמא יטלנה בידו וילך אצל מי שהוא בקי לקרותה ויעבירה ארבע אמות ברשות הרבים, שהכל חייבים בקריאתה ואין הכל בקיין בקריאתה, לפיכך אם חל זמן קריאתה בשבת מקדימין וקוראין אותה קודם השבת. ...כיצד? ...חל יום חמשה עשר להיות בשבת בני כרכים מקדימין וקוראין בערב שבת שהוא יום ארבעה עשר ובני עיירות קוראין בו ביום שהוא זמנם ונמצאו הכל קוראין בארבעה עשר.

הרמב"ם מנמק את דבריו רק על פי דברי רבה ואיננו מזכיר כלל את דברי רב יוסף.⁶ בהגהות מימוניות שם אות ב כותב: **"ודלא כרב יוסף** דאמר מפני שעניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה". נראה שאכן הרמב"ם איננו קושר בהכרח את יום מקרא המגילה עם נתינת מתנות לאביונים, שהרי פסק בהלכות מגילה וחנוכה ב, יד:

מצות יום ארבעה עשר לבני כפרים ועיירות ויום חמשה עשר לבני כרכים להיות יום שמחה ומשתה ומשלוח מנות לריעים **ומתנות לאביונים**, ומותר בעשיית מלאכה ואע"פ כן אין ראוי לעשות בו מלאכה, אמרו חכמים כל העושה מלאכה ביום פורים אינו רואה סימן ברכה לעולם. בני כפרים שקדמו וקראו בשני או בחמישי **אם חלקו מעות לאביונים ביום קריאתן יצאו**, אבל השמחה והמשתה אין עושין אותה אלא ביום ארבעה עשר, ואם הקדימו לא יצאו, וסעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו.

לפי הרמב"ם אין חובה לתת לכתחילה את המתנות לעניים ביום בו הם קוראים מגילה. רק בדיעבד אם הם נתנו יוצאים ידי חובה. כך הסביר את דברי הרמב"ם המגיד משנה שם. ומכאן שאמנם עניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה, ואם נתנו להם ביום הקריאה יצאו ידי חובה, אך אדרבה ישנה עדיפות לתת ביום י"ד או ט"ו באדר. הרב לוי בן חביב, שו"ת מהרלב"ח סימן לב, פיתח את הסברו של המגיד משנה:

כתב הרמב"ם בפ"ב מה' מגילה וז"ל: **"בני כפרים שקדמו וקראו בשני או בחמישי אם חלקו מעות לאביונים יצאו"**. וצ"ע למה כת' אם חלקו בדיעבד ולא אמר מחלקי? וכבר הליץ בעדו הרב בעל מ"מ שלמד כן מהמשנה שאמרה מותר' בהספד וכו' ומתנות לאביוני' משמע. אבל לא חייבי' אלא רשאי' ואף פי' הבריתא כן הוא לדעתו עד כאן לשונו. ונראה לעניות דעתי לומר עוד בטעם זה כתלמיד הדן לפני הרב, שדעת הרמב"ם היא שכיון שהבריתא הזאת הובאה בגמר' לסיועי לרב יוסף והוא חולק על רבה, דאף על גב דלאו חולק ממש הוא אלא שאינו מודה בטעמו והוסיף יותר דנ"מ למקדש דליכא שבות וכדכתבו התוס', מ"מ לדעת רבה ליכ' האי טעמא כלל. ואם כן הבריתא נר' שחולק' עליו. ורבה ורב יוסף הלכתא כרבה וא"ה אית לן למימר שסובר רבה דהאי בריתא לאו לחיובא היא אלא רשאים קאמר כדקאמר במתניתין מותר' וכיון דלאו לכתחלה היא האי טעמא לא מקדימין מקרא מגילה מחמתיה קודם השבת. ואף על גב דבגמרא איתניה לסיועי לרב

⁶ גם הר"ף (ב ע"ב מדפי הר"ף), פסק רק את דברי רבה, וכן הרא"ש במגילה א, הוראה שם בקרבן נתנאל אות פ.

יוסף, איבר' דהכי הוא כפי פשטא. אבל רבה אית ליה האי פירוקא, וכיון דהבריתא לא היא תיובתיה כפום האי פירוש', אית לן למפסק כותיה זה נראה טעמו של הרמב"ם. לפי הרלב"ח רב יוסף אולי מסכים עם רבה, ומוסיף עליו, אך רבה חולק על רב יוסף, ולפיו הבריתא האומרת שיש לתת מתנות לעניים ביום קריאת המגילה היא לא הוראה מחייבת, אלא מתן אפשרות, ומאחר שבמחלוקת רבה ורב יוסף הלכה כרבה, יש לפסוק כמותו.⁷ אמנם בלחם משנה שם סובר שהרמב"ם פסק כך מאחר שכשניתן לחלק מתנות לעניים ביום י"ד או ביום ט"ו ואין מגבלה בשל השבת, אזי ניתן לחלק גם ביום בו הקדימו לקרוא, ואם לא נתנו אז יתנו ביום הפורים. אך כשחל ט"ו בשבת, לא ניתן לחלק בשבת רק ביום ששי בו מקדימים, ולכן אמר רב יוסף שבשל העובדה שענייהם של עניים נשואים למקרא מגילה יש להקדים את הקריאה יום ששי, י"ד באדר.

אך תירוצו לא מספק. גם מדברי הלחם משנה עולה שאין הכרח שביום בו קוראים מגילה יתנו מתנות לעניים, אם כן ניתן לתקן שבשנה בו חל ט"ו באדר בשבת יתנו מתנות לעניים ביום ששי י"ד באדר, ואת המגילה יקראו בשבת בזמנה?

אמנם החזון איש או"ח סי' קנה כותב שאלמלי הטעם שענייהם של עניים נשואים למקרא מגילה היה ניתן לקרוא את המגילה בשבת ויתנו לעניים ביום אחר דהינו לאחר את המשלוח מנות ליום ראשון. אך להקדים לא ניתן משום שנאמר והימים נזכרים ונעשים דוקא זכירה קודמת לעשיה, ולכן לא ניתן לחלק מתנות לעניים לפני קריאת מגילה. אפשרות אחרת היא שכן רגילותם של העניים לקבל מהנותנים ביום הקריאה.

ג. עיניהם של עניים- סיבה או תוצאה?

השאלה היא עד כמה הרגל זה משפיע על מנהג קריאת המגילה בשבת? נראה להסביר שהרמב"ם לא פסק כלל את דברי רב יוסף בהקשר להקדמת קריאת מגילה ליום ששי כשט"ו באדר חל בשבת, מאחר שלפיו רב יוסף לא עסק בשאלת **סיבת** הקדמת קריאת המגילה ליום ששי, אלא בתוצאה מעשית שיש להקדמה זו.

המעין בדברי רב יוסף יראה שאמנם רב יוסף מובא לאחר דברי רבה, ונראה שאף הוא עונה לשאלה מדוע לא קוראים מגילה בשבת, אך רב יוסף לא אומר דבר משל עצמו, אלא הוא מצטט את התוספתא. וכך נאמר בגמ' במגילה ד ע"ב: "אמר רב יוסף: 'מפני שענייהם של עניים נשואות במקרא מגילה'".

המשפט השלם בתוספתא הוא: "...אע"פ שאמרו מקדימין ולא מאחרין, קורין את המגלה וגובין ומחלקין בו ביום, שאין עיניהם של עניים נשואות אלא ליום מקרא מגלה".

⁷ יש המפרשים שרבה ורב יוסף נחלקים במחלוקת עקרונית. כשט"ו באדר חל בשבת, הזמן הקבוע לקרוא מגילה נשאר ביום ט"ו, אך בשל חששו של רבה, מקדימים את זמן קריאת המגילה ליום ששי י"ד באדר, ואין זה נקרא זמנו, אם כי נוהגים בו כאילו הוא זמנו. לפי רב יוסף ניתן לומר, שבשל הטעם שעניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה, התקנה לאותה שנה היא שהזמן הקבוע הוא ביום ששי י"ד באדר ולא בשבת כלל. למחלוקת זו מספר השלכות: א. מה הדין אם יחיד בעיר מוקפת חומה שכח לקרוא מגילה ביום ששי י"ד באדר, האם קורא בשבת בט"ו? לפי רבה לא גזרו על יחיד שמא יעבירונו, ולכן זהו זמנו ויכול לקרוא. לרב יוסף אין זה זמנו ולכן לא יכול לקרוא. ב. האם בן עיר מוק"ח יכול להוציא ידי חובה קריאה בן כרך כשקוראים מגילה ביום ששי י"ד באדר. לרבה - אין זמנם שוה ולא יוכל להוציא, לרב יוסף יום י"ד שחל ביום ששי הוא הזמן של כולם. בשאלות אילו ואחרות דנים השפת אמת כאן, והרב צבי פסח פרנק, הר צבי - פורים, עמ' קע - קעד.

נוסח התוספתא בגירסה המופיעה בגמרא הוא: "הואיל ואמרו שכפרים מקדימין ליום הכניסה - גובין בו ביום ומחלקין בו ביום, מפני שעניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה".
 "שאין...אלא" אילו הם מילים בעלות משמעות דומה למילה "מפני".

רב יוסף ציטט את התוספתא, אך בתוספתא עצמה לא נאמר דבר באשר להקדמת הקריאה ליום ששי, בשל העובדה שעניני העניים נשואים למקרא מגילה. מה שנאמר בתוספתא הוא שמתנות לעניים נותנים ביום שבו קוראים מגילה. דברי רב יוסף באו לומר שמכיון שלרבה מקדימים את קריאת המגילה ליום ששי, יש לתת מתנות לעניים ביום זה כי כך נהוג ומקובל. דברי רב יוסף, שעניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה זאת לא הסיבה בגללה מקדימים את קריאת המגילה לשבת, אלא זו התוצאה, ההשלכה הנובעת מכך. כיון שכך הרמב"ם לא נימק את סיבת הקדמת הקריאה ליום ששי בדברי רב יוסף אלא בדברי רבה. רב יוסף לא מנמק את הדבר, אלא מוסיף השלכה מעשית.

גם בירושלמי מובא שיש לתת מתנות לעניים ביום י"ד וביום ט"ו בשל העניים, מבלי כל קשר לשאלת השבת. כך לשון הירושלמי במגילה א, א:

ואין מחלקין לעניים אלא בארבעה עשר ובחמשה עשר. אין עניניהם של עניים תלויות אלא בארבעה עשר ובחמשה עשר.

לירושלמי בשונה מהבבלי, ההדגשה היא התאריך ולא עצם קריאת המגילה, ובכל מקרה אין זה קשור לסיבת ההקדמה ליום ששי.⁸

ובכלל, בירושלמי לא נזכר כלל טעמו וחששו של רבה: "שמא יעבירו ד' אמות ברשות הרבים". לא בלולב לא בשופר ולא במגילה. בירושלמי מגילה פ"ד ה"ג נאמר שאם פורים חל בשבת, אזי אין לקרוא במגילת אסתר בשבת, מאחר ולא ניתן לקרוא בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה.

בבבלי שבת קטז ע"ב נזכר גם שאין קוראים בכתבי הקודש בשבת אלא מן המנחה, אם כי לא נזכר שם שזו הסיבה לאי קריאת מגילה בשבת. הטעם שתקנו לקרוא בכתובים רק משעת המנחה הוא כדי שלא לבטל את הדרשה השבועית שהיו אומרים בבוקר. בפירוש מראה הפנים בירושלמי שם כותב שהירושלמי איננו סובר את טעמו של רבה שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר. ומצין נפקא מינות בין הטעמים.

מכל מקום, מאחר שהרמב"ם פוסק כרבה ולא כרב יוסף, יוצא שבמקום בו אפשר לקרוא בשבת ואין חשש שמא יעבירו ד' אמות, קוראים מגילה בשבת, ומכאן שלשיטת הרמב"ם בניגוד לדברי התוס', קראו מגילה בשבת במקדש.

ד. קריאת מגילה במקדש ובירושלים

עד כאן הסברנו את דברי רבה ורב יוסף כשנקודת המוצא היא שביהמ"ק זהו כמו בית כנסת רגיל שמתכנסים לשם אנשים שונים כולל גם עניים, וממילא השאלה היא אם יש מקום לדברי רב יוסף שעניניהם של עניים נשואים למקרא מגילה. לרבה אין כל מניעה ובמקדש קוראים בשבת.

⁸ אמנם בהגהות הרב שלמה הכהן, חשק שלמה למגילה ד ע"ב מפרש את דברי התוספתא כמתייחסים לשאלת ההקדמה של קריאת המגילה בשל שבת, אך אין בתוספתא איזכור לשבת.

את ראית המקדש כבית כנסת לענין זה, ניתן ללמוד מדברי הרב חיים גריינמן, חידושים וביאורים מגילה ד ע"ב ד"ה רב יוסף, הכותב שרב יוסף סובר שהבית דין שגזרו על שאין קוראים מגילה בשבת, אין זה אותו בית דין שגזרו על תקיעת שופר ונטילת לולב, אלא עוד קודם לכן כבר ביטלו קריאת מגילה בשבת בשל חששו של רב יוסף. אך הוא מסתפק בנכונות דברי התוס' ממנו עולה שלפי רבה קראו מגילה בשבת במקדש. לפיו, אין מגילה דומה לשופר ולולב, שם עקרו את המצוה במדינה והחג נשאר במקומו, ואילו מגילה הקדימו מצותה ל"ד, ואז "שפיר יש לומר שלא חלקו ואף במקדש הקדימוהו ל"ד, ובפשוטו כל אנשי ירושלים חייבים בקריאה של ערב שבת ולא כל כמיניה דיחיד לומר שישמענה למחר במקדש וממילא ליכא מחויבים בקריאת ט"ו, וגם מסתברא דלא לעשות אגודות אגודות אע"ג דשמחה אינה נוהגת אלא בזמנה, וצ"ע".

אך נראה שעניי ירושלים ישמעו ביום ששי י"ד באדר במקומם, ואילו במקדש יקראו בכל זאת בשבת ט"ו באדר. לא שייך כאן המושג "לא פלוג" כשם שאין "לא פלוג" כשתוקעים בשבת במקדש בר"ה, ומחוץ למקדש אין תוקעים.

מו"ר הרב אברהם שפירא שליט"א, מנחת אברהם, חלק א עמ' קטז שואל, הרי תושב ירושלים כבר יצא ידי חובה מערב שבת שהרי כל המוקפין מקדימים לקרוא כפרזים, ואיך יחויב שוב כשנכנס למקדש? תשובתו היא שדינו של מוקף שקרא ביום ששי י"ד באדר, ונכנס למקדש בשבת, לא יהיה שונה ממוקף שקרא כפרזי ב"ד באדר וחזר לכרך ששוב חל עליו דין מוקף וקורא שוב. מדבריו ניתן להסיק שיש לראות את המקדש כמקום אחר על אף היותו בתוך ירושלים, וכשם שעיר פרוזה איננה כעיר מוקפת.

נראה לומר על פי דברים אילו, שמאחר ועניי ירושלים כבר שמעו את קריאת המגילה ביום ששי וקבלו את המתנות לעניים, שוב אין סיבה שלא לקרוא את המגילה במקדש בשבת.

ה. קריאת המגילה וביטול העבודה במקדש

לא רק זאת, נראה שקריאת המגילה במקדש נועדה בעיקרה לנמצאים במקדש, ואין לראות את בית המקדש כבית כנסת רגיל בו מתכנסים אנשים להתפלל. לקריאה בבית המקדש ישנה משמעות ייחודית, ולא האפשרות לתת מתנות לעניים מכתבים את זמן קריאתה, מה גם שאין מניעה לקרוא במקדש בשבת. בירושלמי במגילה ב, ד נאמר:

רבי חלבו רב חמא בר גוריא בשם רב חמא בר עוקבא בשם ר' יוסי בר חנינא 'משפחה ומשפחה (אסתר ט, כח) מיכן למשמרות כהונה ולויה שיהו בטילין. אמר ר' חלבו מיכן לבית הועד שיהא בטל.

כך גם בבבלי במגילה ג ע"א (ובערכין ד ע"א):

'משפחה ומשפחה' למאי אתא? אמר ר' יוסי בר חנינא להביא משפחות כהונה ולויה שמבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. דאמר רב יהודה אמר רב כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן⁹, כולן מבטלין עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה. תניא נמי הכי כהנים בעבודתן ולוים בדוכן וישראל במעמדן כולן מבטלין עבודתן

⁹ בחשק שלמה שם דן האם היו מעמדות בפורים שהרי הגמ' בתענית כו ע"א אומרת שביום שקוראים הלל אין מעמדות, ומאחר שקריאת המגילה זה ההלל של פורים (מגילה יד ע"א), אם כן לא היו מעמדות בפורים. ויתכן ששיגרא דלישנא נקט. נעיר שבדברי ר' יוסי בר חנינא עצמו, בגירסת הבבלי והירושלמי, אכן לא כתוב 'ישראל במעמדן'.

ובאין לשמוע מקרא מגילה. מכאן סמכו של בית רבי שמבטלין תלמוד תורה ובאין לשמוע מקרא מגילה.

ובהמשך הסוגיה במגילה ג ע"ב:

אמר רבא פשיטא לי עבודה ומקרא מגילה מגילה עדיף, מדר' יוסי בר חנינא.

בפרשנות גמרא זו נחלקו הראשונים. התוס' שם בד"ה מבטלין, מפרש שאין הכונה לביטול מוחלט, מאחר שהם יעשו את עבודתם לאחר קריאת המגילה, אך מאחר שהאיר היום והגיע זמן העבודה והם קוראים מגילה, זה נחשב ביטול למרות שבעצם מדובר על דחיה. אין אפשרות שהכהנים יעבדו ואחר כך יקראו מגילה לבדם מאחר שטוב יותר שיקראו עם כל הציבור בשל פרסום הנס. לפיו, עבודת מקדש נדחית מפני פרסום הנס שיש עם קריאת המגילה עם כל הציבור.

הר"ן (ב ע"ב בר"ף) סובר אף הוא כתוס' ומוסיף: 'ומיהו דוקא בשיכולים אחר כך להשלים העבודה, הא לאו הכי ודאי אין מבטלין העבודה דאורייתא משום מגילה דרבנן'. גם הריטב"א סובר כך, ומוסיף עוד שאם התחילו בעבודה אין מבטלים אותם אלא אם כן לא יהיה להם אחר כך מי שיקרא להם, ואז יפסיקו אחר שהתחילו ויחזרו לעבודתן אחר כך.¹⁰

הט"ז בשולחן ערוך או"ח סי' תרפז ס"ק ב מקשה על הר"ן, שהרי אמרו שמגילה עדיפה מתלמוד תורה, וברור שכאן מדובר על ביטול, מאחר שחובת תלמוד תורה של אחר כך היא חדשה מזו שהתבטלה עכשו. מכאן שניתן לבטל מצוה דאורייתא – כמו תלמוד תורה, בשביל מצוה דרבנן-מקרא מגילה, מה עוד שניתן לפרש שמגילה היא מדברי קבלה שהם כדברי תורה. הט"ז מעיר על דברי הבית יוסף שם הסובר שהר"ן כתוס', מאחר שהתוס' אמר את דבריו על לשון הבריתא האומרת 'מבטלין כהנים מעבודתם', וזהו בזמן עבודתם, וכשיש עוד שהות במשך היום. אך אם לא נעשתה העבודה עד סוף היום ועדין לא קראו מגילה, 'מגילה דוחה העבודה לגמרי, כיון שאי אפשר לקיים שניהם, פרסומי ניסא עדיף'.¹¹ הט"ז מצין שכך שיטת הרמב"ם בהל' מגילה א, א:

ואפילו כהנים בעבודתן **מבטלין** עבודתן ובאין לשמוע מקרא מגילה, וכן **מבטלין** תלמוד תורה לשמוע מגילה. קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולן נדחין מפני מקרא מגילה. הרמב"ם בדבריו מבחין בין ביטול לדחיה. עבודה ותלמוד תורה מתבטלין מפני מקרא מגילה, ומצות אחרות, נדחות אך לא מתבטלות. כך הבין הנצי"ב שם במרומי שדה שם, שלפנינו מחלוקת תוס' ורמב"ם. לפיו, עיקר ההוכחה היא מכך שנאמר 'כהנים בעבודתן' משמע שמניח עבודתו ויוצא. ועל אף שאסור להניח עבודה, 'אלא מפני דמקרא מגילה דוחה מצוה לגמרי'. כך גם בפסקי תוס' בערכין פרק א אות יט: 'כהנים בעבודתן ולוים בדוכנן וישראל במעמדן מבטלים לקרות מגילה, **אפילו עובר זמן הקרבן**'. הריטב"א במגילה שם מביא דעה זו, ולפיו: 'ויש מבטלין עבודתן לגמרי אפילו שאין שהות ביום לחזור לעבודתן, וחכמים יכולים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה. ואינו מחוור'. הריטב"א איננו מסביר מדוע.

¹⁰ וע"ע בפני יהושע שם, ובדברי הראי"ה קוק במצות ראייה על דבריו, בעמ' צ-צא.

¹¹ בדברי הט"ז והסוגיה כולה דנים מפרשי השו"ע שם. הגר"א, החכמת שלמה, היד אפרים, מחצית השקל. הרב יאיר בכרך, שו"ת חוות יאיר סימן ח – ט; הרב יחזקאל לנדא, שו"ת נודע ביהודה קמא סימן מא; הרב מאיר איזנשטט, שו"ת פנים מאירות א סימן נו; הראי"ה קוק, טוב רואי למגילה עמ' קמט-קנה (ובמצות ראייה עמ' פט-צא); מ"ר הרב אברהם שפירא, מנחת אברהם חלק א סימן ט; הרב אליהו בקשי דורון, שו"ת בנין אב, "בענין ביטול תורה ועבודה מפני קריאת מגילה", חלק ג עמ' קכב-קכה, ועוד.

הטורי אבן שם מסביר שהנפקא מינה בין הדעות היא דוקא ביחס לתמיד של בין הערבים שאם אחרו מלקרוא עד סמוך לחשכה, והשפת אמת מסביר שהנפקא מינה במקרה שיש צורך ללכת כל היום למקום המגילה. השפת אמת מסביר משמעות אחרת לדברי הגמ' 'מבטלין'. לפיו, אם הכהנים ואנשי המעמד לא שמעו עדין מגילה, מחליפים אותם אחרים שכבר שמעו, ולגבי אותם שלא שמעו, זהו ביטול. אין מצב בו מתבטלת העבודה לגמרי.

סוגית הגמ' שם נפסקו בראשונים נוספים כמו הרי"ף (ב ע"ב במגילה), הרא"ש במגילה א, ג (וברא"ש מו"ק ג, פה) ובראשונים נוספים, אך הם מעתיקים את לשון הגמ' ולא ניתן לדיק כמו איזה שיטה הם פוסקים.

מכל מקום ניתן לומר בהקשר לשאלת קריאת המגילה בשבת במקדש שאם קריאת מגילה דוחה עבודה, ועבודה דוחה שבת,¹² אזי במקום המקדש מגילה דוחה שבת. דרשה כזו לא נאמרה במפורש בסוגיה זו,¹³ אך ערכה של קריאת המגילה במקדש, מלמד על חשיבות קריאת המגילה בזמנה במקדש.

ו. חנוכת בית שני בפורים

בין אם דוחים עבודת מקדש מפני מגילה, ובודאי אם מבטלים אותה לגמרי, מה ראו חז"ל לקבוע שמקרא מגילה עדיף על עבודת המקדש? כל הנושאים האחרים הנידונים בגמרא במגילה ג, ב ויחסם למקרא מגילה כמו תלמוד תורה, הכנסת כלה, מת מצוה אילו הם מקרים פרטיים, שיש מקום לדון מי נדחה בפני מי. אך עבודת מקדש, זוהי עבודה ציבורית, שהיא קבועה ונצחית מדי יום ביומו. היאך יתכן שתקנת קריאת מגילה אף עם פרסום הנס שבה, תדחה או אף תבטל את עבודת המקדש?

נראה לתלות זאת ברקע ההיסטורי של סיפור מגילת אסתר. עולי בבל שבו לארץ עם הצהרת כורש (עזרא א-ב). הם החלו להקים את המקדש בבנותם מזבח, (עזרא ג) אך בניית המקדש פסקה בשל עיכובים מצד הגוים יושבי הארץ. (עזרא ד, א-ה), הם שולחים כתב שטנה לאחשורוש בתחילת מלכותו נגד בניית המקדש וירושלים, (עזרא ד, ו-כג), ובניו של המן שותפים בכתיבתו (רש"י לאסתר ט, י ע"פ סדר עולם פרק כט), אשר מתפתח אחר כך בסוף מלכות אחשורוש בשנת שתים עשרה למלכו, לצו אשר נכתב ונחתם על ידו, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים בכל מדינות המלך. (אסתר ג, ז-טו). מרדכי והמן ירדו מארץ ישראל על מנת לעסוק בשאלת בנין המקדש, (ילקוט שמעוני תתננו), ונושא זה מעסיק את אחשורוש כל ימי מלכותו. ושתי לא מניחה לאחשורוש לבנות את בית המקדש. 'מה שהחריבו אבותי (=נבוכדנאצר), אתה מבקש לבנות?' (אסתר רבה ה, ב). אחשורוש עצמו נותן את התחושה שהמקדש לא יבנה, והוא עצמו משתמש בכלי המקדש במשתה, ולובש בו את בגדי הכהן הגדול (מגילה יב, א). היהודים עצמם נהנים מסעודה זו, ונענשים על כך (מגילה יב, א), למרות שהם בוכים כשהם רואים את כלי המקדש. (ילקוט שמעוני תתרמז). אחשורוש אינו רוצה שאסתר תהיה מעורבת בויכוח זה, ולכן אומר לה: 'מה בקשתך עד חצי המלכות- ולא דבר

¹² תוספתא שבת טו, טז; מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה ט ד"ה אף אשר; שבת קלב ע"ב.

¹³ אם כי ראה בלשון המרדכי במגילה סימן תשפה כשהוא דן בדינו של אבל בפורים: "אחר שהתפללו בבית האבל לליל פורים בערב לעת קריאת המגילה מותר לילך לבית הכנסת, דאפילו עבודה דקרבן ציבור, מגילה דוחה, אע"ג דעבודה דחיא שבת כדאמרינן פ"ק דמגילה כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם מבטלין ובאין לשמוע מקרא מגילה כ"ש דדחיא אבילות".

החוצץ בין ובין המלכות. ומאי ניהו? בית המקדש'. (מגילה יא, א). כשאחשורוש נותן למרדכי לבסוף את רכושו של המן הוא מקדיש שליש לבנין המקדש. (שוחר טוב לתהילים פרק כב). מדרשי חז"ל מלאים באזכורים שונים של בית המקדש בפרשנותם למגילת אסתר. לאחר שדריוש, בנם של אסתר מאחשורוש ואסתר (אסתר רבה ח, ג) עולה לשלטון, הוא מחדש את הרשיון לבנין הבית בשנה השניה לשלטונו, (עזרא ד, כד), ובניתו מסתימת בג' באדר בשנה הששית לדריוש המלך. כך נאמר בעזרא ו, יד- יח:

ושיצא ביתה דנה עד יום תלתה לירח אדר די היא שנת שת למלכות דריוש מלכא: ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא דנה בחדוה: והקרבו לחנכת בית אלהא דנה תורין מאה דכרין מאתין אמרין ארבע מאה וצפירי עזין לחטיא לחטאה על כל ישראל תרי עשר למנין שבטי ישראל: והקימו כהניא בפלגתהון ולויא במחלקתהון על עבידת אלהא די בירושלם ככתב ספר משה:

המלב"ים בפירושו לעזרא ו, טז דן מה פשר ההדגשה בפסוק: 'ויעשו חנוכת הבית הזה בחדוה' מדוע דוקא 'הזה', ולמה החנוכה בשמחה כה גדולה?, לפיו, אם היו זוכים, היה מגיע זמן הגאולה העתידה, ולעת עתה חנכו את הבית הזה, אך מצפים לבית אחר. החנוכה עצמה היתה במשך כ"א יום מג' באדר עד כ"ג באדר, ואם היו זוכים היו חונכים מיד את הבית האחרון שחנוכתו תחל בכ"ג באדר כאמור בנבואת יחזקאל (מה, יח- כה). 'ויען שבימים האלה חל פורים שהם ימי משתה ושמחה, אמר שהיה עיקר החדוה על החנוכה שהיתה גדולה משמחת פורים'. כאמור בין ג' לכ"ג באדר חל פורים. ולמעשה, זהו פורים הראשון שיש מקדש, כשש שנים לאחר נס ההצלה שהיה בשושן. זוהי השנה הששית של דריוש שמלך מיד לאחר אחשורוש. אין ספק, שזכר הנס היה עוד טרי, ולכן השמחה היתה גדולה. לא רק זאת. זוהי הפעם הראשונה שהמגילה נקראת במקדש עצמו, וזוהי גם הפעם הראשונה שיש מקום לדיון שדנה הגמ' במגילה ג ע"א, בו עסקנו לעיל, מה קודם למה, עבודת מקדש או מקרא מגילה.

יתכן שההכרעה שמגילה קודמת, ודוחה או אף מבטלת עבודת מקדש, היא לא רק בשל חובת פרסום הנס כדברי התוס', או בשל ברוב עם הדרת מלך כדברי הריטב"א, אלא לחדד ולהדגיש שהיכולת להקים כלל את בית המקדש השני, תלויה היתה בנס פורים. נס פורים הוא הבסיס והתשתית לכל העבודה הגדולה שנעשית לאורך כל הבית השני, ולכן ישנה גם אפשרות שביום זה תדחה או אף תבטל עבודת ה' הלאומית והציבורית, דבר שאולי אין לו אח ורע בכל השנה

כולה.¹⁴

¹⁴ ניתוח אחר של המקורות הללו ומשמעותן עין בדברי הרב ישראל אריאל, סידור המקדש כרך ב עמ' 507-499.